

Emilia Karwasińska, Małgorzata Rychlik
Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu

Doświadczenia z funkcjonowania pierwszego w Polsce repozytorium instytucjonalnego na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

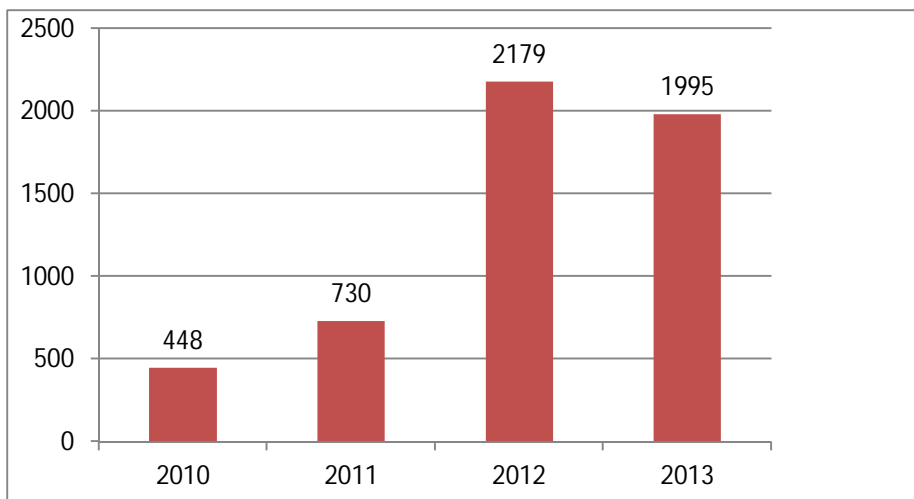
Otwarte repozytorium uczelniane

Repozytorium uczelniane Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu – AMUR (Adam Mickiewicz University Repository) jest pierwszym w kraju archiwum uczelni wyższej, opartym na profesjonalnym oprogramowaniu DSpace. Zostało ono oficjalnie otwarte w marcu 2010r. ale prace nad nim trwały od 2008r. Zgodnie z definicją, repozytorium instytucjonalne to zespół usług, które uniwersytet oferuje członkom swojej społeczności. Usługi te służą zarządzaniu oraz upowszechnianiu cyfrowych dokumentów tworzonych przez instytucję i jej członków. Repozytorium jest przede wszystkim zobowiązaniem instytucji do zarządzania materiałami cyfrowymi, z uwzględnieniem długoterminowego zabezpieczenia obiektów, jak również zorganizowania dostępu do nich oraz ich rozpowszechniania¹.

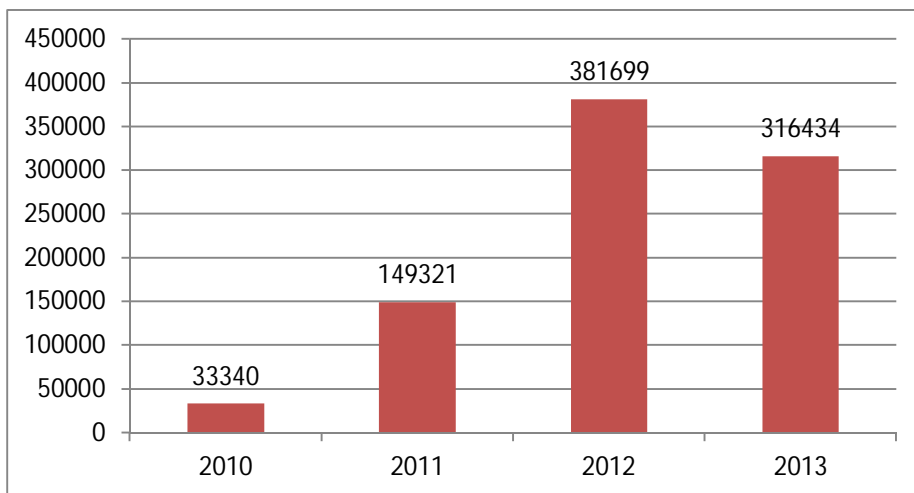
Repozytorium AMUR rozwija się dynamicznie. Przybywa w nim zarówno cyfrowych obiektów jak i zarejestrowanych użytkowników. Wdrożono strategię promującą otwartą naukę, a zwłaszcza repozytoria. Rozwija się współpraca pomiędzy redaktorami repozytorium a pracownikami naukowymi uczelni, w tym redaktorami czasopism naukowych wydawanych na uczelni. Obecnie, w repozytorium AMUR, zarchiwizowanych jest 5352 prace², które były pobierane na całym świecie blisko 881 tysięcy razy (zob. Wykresy 1 i 2). Na platformie zarejestrowało się dotychczas 956 użytkowników, którzy mają uprawnienia do deponowania prac. Najczęściej deponowanym typem dokumentu są artykuły naukowe (3754), następnie dysertacje (725), rozdziały z książek (231), książki (164) oraz materiały konferencyjne (34) (zob. Wykres 3).

¹ C.A. Lynch, Institutional Repositories: Essential Infrastructure for Scholarship in the Digital Age, "ARL: A Bimonthly Report", 2003 nr 226. Tryb dostępu: <http://www.arl.org/resources/pubs/br/br226/br226ir.shtml> dostęp: [21.05.2013]

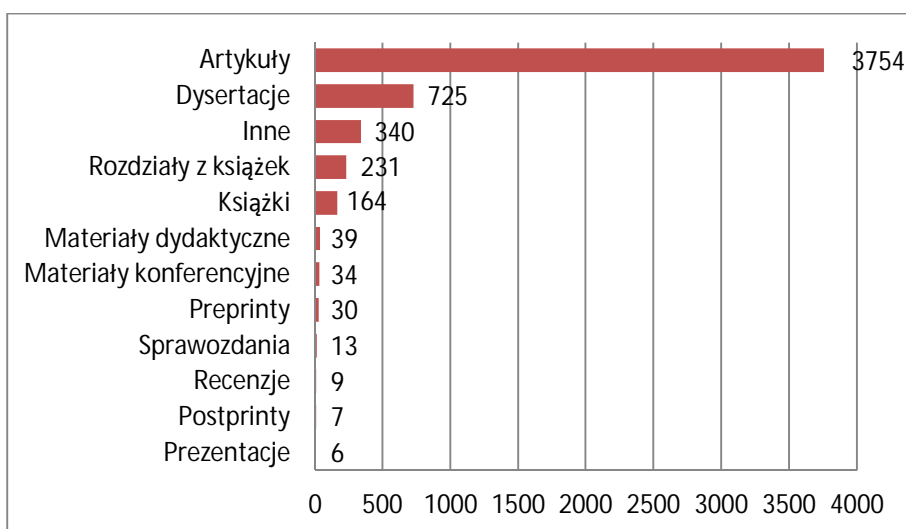
² Wszystkie dane liczbowe pochodzą z dnia 10 maja 2013

Wykres 1. Liczba deponowanych prac w poszczególnych latach (od marca 2010 do maja 2013).

Wykres 2. Liczba pobrań prac z repozytorium AMUR w poszczególnych latach.

Wykres 3. Typy zamieszczonych dokumentów (liczba prac).

Prace nad repozytorium prowadzi 3-osobowa redakcja (dwóch redaktorów koordynujących oraz redaktor techniczny – administrator). Formalnie redakcja została powołana przez władze uczelni w 2011 roku. Redaktorzy odpowiedzialni są za następujące obszary działań:

- tworzenie nowych zespołów i kolekcji,
- przypisywanie nowym deponentom autoryzacji do zamieszczania prac w odpowiednich kolekcjach,
- weryfikowanie i zatwierdzanie nowo zdeponowanych prac,
- deponowanie prac doktorskich (ok. 300 prac rocznie) – zadanie to wymaga nie tylko technicznego wprowadzania danych ale także praktycznie codziennego kontaktu z osobami z dziekanatów odpowiedzialnymi za dostarczanie prac doktorskich,
- odpowiadanie na bieżące zapytania telefoniczne i mailowe deponentów,
- sporządzanie raportów i analiz statystycznych dotyczących światowego zainteresowania pracami zamieszczonymi w repozytorium AMUR,
- współpraca z redaktorem technicznym - administratorem platformy celem wdrażania nowych wersji oprogramowania, rozwiązywania bieżących problemów, ustalania działań rozwojowych oraz wprowadzanie nowych narzędzi,
- współpraca z redakcjami czasopism wydawanych na UAM, tworzenie odpowiednich stron i kolekcji dla nowych tytułów czasopism,
- współpraca z Wydawnictwem Naukowym UAM – w Wydawnictwie wyznaczona jest osoba do współpracy z redakcją AMUR,
- organizowanie grupowych szkoleń, warsztatów w zakresie deponowania prac,
- prowadzenie szkoleń indywidualnych z deponentami,
- redagowanie, aktualizacja, wygląd serwisu,
- przygotowanie i wdrażanie strategii promocyjnej związanej z systematycznym rozwojem.

Polityka archiwizowania materiałów - zasady tworzenia i znaczenie

Repozytorium ma budowę hierarchiczną, zbudowane jest z zespołów oraz kolekcji. Zespoły to 15 uniwersyteckich wydziałów (zob. Tabelę 1) oraz: zespół bibliotek, czasopisma naukowe, doktoraty oraz Wydawnictwo Naukowe UAM. Zasadniczy zręb repozytorium tworzą wydziały UAM, w których archiwizowanie prac

jest zorganizowane w ramach następujących kolekcji: artykuły naukowe, rozdziały z książek lub książki, materiały dydaktyczne, materiały konferencyjne, materiały nieopublikowane. Następnym zespołem są doktoraty, które archiwizowane są w trzech kolekcjach: doktoraty otwarte (archiwizowane od 2010 roku), doktoraty w dostępie ograniczonym (archiwizowane również od 2010 roku) oraz doktoraty otwarte za lata 1990-2009. Zespół ten liczy obecnie 725 obiektów z czego 518 to doktoraty w dostępie ograniczonym (z ich treści można korzystać z komputerów w BU i w bibliotekach wydziałowych). Bardzo ważnym zespołem dla uczelni są czasopisma naukowe wydawane na UAM. Obecnie jest to największy zespół repozytorium, który liczy 55 tytułów. Zarchiwizowano w nim łącznie 3847 artykułów (zob. Tabelę 1). Podjęcie działań na tak dużą skalę było możliwe dzięki realizacji grantu przyznanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, w ramach którego wprowadzane są archiwalne numery czasopism. Celem projektu jest zwiększenie prestiżu czasopism uczelnianych na arenie międzynarodowej, poprzez udostępnianie wersji elektronicznych publikacji, tym samym zwiększając ich widoczność. Wszystkie artykuły z kolekcji czasopism były pobierane na całym świecie już ponad 460 tysięcy razy. Największym zainteresowaniem cieszyły się artykuły z czasopism: Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny (80069) oraz Folia Scandinavica Posnaniensia (**37860**), a najczęściej pobierane były artykuły z czasopisma Naukowe Zeszyty Studenckie - jeden artykuł był pobierany **1923** razy. (zob. Tabelę 1).

W zespole Wydawnictwo Naukowe UAM archiwizowane są książki wydawane na naszej uczelni. Jest ich obecnie 21 i zostały wydane w większości w latach 2008-2010. W zespole Biblioteki archiwizowane są prace pracowników BU oraz bibliotek wydziałowych (66 obiektów).

tytuł czasopisma	liczba artykułów	liczba pobrań	średnia l. pobrań
1. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny	885	80069	90
2. Studia Germanica Posnaniensia	292	14414	49
3. Glottodidactica. An International Journal of Applied Linguistics	262	29767	114
4. Studia Romanica Posnaniensia	243	20324	84
5. Folia Scandinavica Posnaniensia	221	37860	171
6. Roczniki Socjologii Rodziny	211	14971	71
7. Przegląd Prawa Rolnego	112	18093	162

8. Symbolae Philologorum Posnaniensium	103	5979	58
9. Przestrzenie Teorii	89	22509	253
10. Porównania	86	26044	303
11. Studia Edukacyjne	78	4058	52
12. Bohemistyka	73	8475	116
13. Studies in Second Language Learning and Teaching	71	9913	140
14. Geologos	64	17581	275
15. Refleksje. Pismo naukowe studentów i doktorantów WNPiD UAM	64	15612	244
16. Przegląd Politologiczny	63	2059	33
17. Neodidagmata	60	11865	198
18. Język. Komunikacja. Informacja	55	2719	49
19. Poznańskie Studia Slawistyczne	54	3900	72
20. Człowiek i Społeczeństwo	52	767	15
21. Anthropological Review	46	2136	46
22. Biblioteka	44	18169	413
23. Peitho. Examina Antiqua	44	2380	54
24. Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny	43	1267	29
25. Środkowoeuropejskie Studia Polityczne	41	3449	84
26. Przegląd Strategiczny	40	7063	177
27. Teologia i Moralność	36	3543	98
28. Folia Praehistorica Posnaniensia	34	899	27
29. Czasopismo Prawno-Historyczne	33	14361	435
30. Fenomenologia	33	5419	164
31. Lingua ac Communitas	31	4158	134
32. Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza	31	9890	319
33. Kultury wschodniosłowiańskie – oblicza i dialog	29	937	32
34. Images	28	2396	86
35. Studia Rossica Posnaniensia	28	2912	104
36. Interdisciplinary Studies in Musicology	22	2372	109
37. Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna	21	792	38
38. Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka	20	5334	267
39. Rocznik Integracji Europejskiej	17	2983	175
40. Interlinie. Interdyscyplinarne czasopismo internetowe	14	6851	489
41. Polish-AngloSaxon Studies	14	1898	136
42. Baltic-Pontic-Studies	12	815	68

43. Werkwinkel. Journal of Low Countries and South African Studies	11	343	32
44. Naukowe Zeszyty Studenckie	9	17296	1923
45. Quaestiones Geographicae	9	399	44
46. Biuletyn Historii Wychowania	8	2152	269
47. Homo Ludens	4	343	86
48. Ethics in Progress Quarterly	3	351	117
49. Studia Kulturoznawcze	3	221	74
50. Poznań Studies in Contemporary Linguistics	1	22	22
51. Monteskiusz: Res Politica et Historica	0	0	0
52. Res Facta Nova. Teksty o muzyce współczesnej	0	0	0
53. Slavia Antiqua	0	0	0
54. Studia Europaea Gnesnensia	0	0	0
55. Studia Metodologiczne	0	0	0
razem	3847	468130	

Tabela 1. Lista tytułów czasopism wraz z liczbą zdeponowanych artykułów.

Dokumenty w repozytorium AMUR archiwizowane są na dwóch zasadach: obligatoryjnej oraz fakultatywnej. Jak wykazują badania, jedynie archiwizacja obligatoryjna jest gwarantem rozwoju repozytorium uczelnianego. Przy wprowadzeniu mandatu na deponowanie prac ok. 80-90% dorobku trafia do archiwum. Przy pełnej fakultatywności w deponowaniu prac, jedynie ok. 15% dorobku naukowego pracowników lokowane jest w repozytorium³. W repozytorium AMUR kolekcją, w której prace deponowane są na zasadzie mandatu jest kolekcja doktoratów. W tym przypadku doktorant podpisuje licencję niewyłączną, w której wyraża zgodę na upowszechnienie pracy szeroko w internecie albo zamyka ją do uczelnianej sieci. Ważne jest, że prace udostępnione przez doktorantów w otwartym dostępie trafiają do platformy DART-Europe E-Theses Portal, gdzie wraz z innymi europejskimi doktoratami są szeroko rozpowszechniane. Prace w pozostałych kolekcjach deponowane są dobrowolnie.

Deponentami obiektów cyfrowych w repozytorium są pracownicy naukowcy oraz doktoranci UAM. Każdy z użytkowników musi posiadać e-mail w domenie

³ A. Sale: Comparison of IR content policies in Australia. *First Monday*, 2006, vol. 11 (4). Tryb dostępu: http://eprints.utas.edu.au/264/1/Comparison_of_content_policies_in_Australia.pdf dostęp: [5.05.2013].

uniwersyteckiej. Po zarejestrowaniu się w repozytorium, pracownik przypisywany jest przez redaktorki do odpowiedniego zespołu i może rozpocząć archiwizowanie prac.

Doświadczenia współpracy ze środowiskiem akademickim w zakresie rozbudowy bazy repozytorium

Współpraca redakcji repozytorium AMUR z naukowcami UAM ma charakter trójfazowy. Pierwszy etap przypadł na okres około dwóch lat przed powołaniem repozytorium AMUR, a więc na lata 2008-2009. Pracownicy poszczególnych wydziałów mieli możliwość zapoznania się z ideą Open Access, otwartych repozytoriów oraz korzyści płynących z aktywnej partycypacji w budowaniu zasobów repozytorium uczelnianego, poprzez uczestnictwo w prezentacjach przeprowadzanych na radach wydziałów. Wówczas, świadomość dotycząca otwartej nauki, a zwłaszcza repozytoriów była niska. Tę tezę potwierdzają badania własne autorek, które wykazały, iż niewielki procent pracowników naukowych deponował swoje prace w jakimkolwiek repozytorium. Przeszkodą na pewno był fakt braku repozytoriów instytucjonalnych w Polsce, ale przecież istniał już szereg dobrych repozytoriów dziedzinowych na świecie. Jak wykazały badania, w repozytorium deponowało swoje prace 5% pracowników w przedziale do 35 lat, żaden z pracowników w wieku 36-45 lat nie zdeponował ani jednej pracy, 7% pracowników w wieku 46-55 lat i 4% pracowników w wieku 56-65 lat mieli już za sobą takie doświadczenie. Natomiast nikt, kto ukończył 65 lat nie deponował swoich prac w repozytorium⁴.

Druga faza współpracy ze środowiskiem naukowym UAM rozpoczęła się w momencie powołania repozytorium AMUR, a więc w marcu 2010r. Można założyć, że trwała ona do końca 2011r. Wprowadzono wówczas strategię promocji archiwum wśród pracowników naukowych. Zasadniczą jej część stanowił cykl prezentacji przeprowadzony na radach wydziałów i instytutów oraz na spotkaniach pracowników poszczególnych zakładów. W sumie wzięły w nich udział 502 osoby⁵. Poza tym

⁴ Rychlik M., Karwasińska E. Projekt powołania repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Badanie ankietowe postaw pracowników naukowych. Przegląd Biblioteczny t. 76 (3), 2008, str. 451-466, Tryb dostępu: https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/434/1/Artykul_amur.pdf dostęp: [19.05.2013]

⁵ Rychlik M., Karwasińska E. Polowanie na zasób - czyli strategia pozyskiwania dokumentów do repozytorium AMUR. W: Otwarte zasoby wiedzy: nowe zadania uczelni i bibliotek w rozwoju komunikacji naukowej: materiały konferencyjne, Kraków-Zakopane, 15-17 czerwca 2011. Praca zbiorowa pod red. Marka M. Górskiego i Marzeny Marcinek; Biblioteka Politechniki Krakowskiej. Tryb dostępu: <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/1479/1/Polowanie%20na%20zasob.pdf> dostęp: [19.05.2013]

przygotowano stronę internetową informującą o repozytorium, prezentującą opracowane polityki, przygotowano ulotki, systematycznie prezentowano raporty statystyczne dotyczące archiwum. Przeprowadzono również pilotażowe badanie ankietowe wśród pracowników naukowych, dotyczące motywacji i barier w deponowaniu prac⁶. Rozpoczęto także współpracę z redakcjami czasopism polegającą na przeprowadzeniu specjalistycznych warsztatów prezentujących zasady tworzenia kolekcji czasopism i deponowania w nich artykułów. Podjęto współpracę z dziekanatami poszczególnych wydziałów w sprawie sprawnego archiwizowania prac doktorskich oraz respektowania zarządzenia Rektora UAM dotyczącego tej kwestii. Ustalono wytyczne dotyczące dostarczania dysertacji oraz archiwizacji pośredniej – zamieszczania prac przez redakcję repozytorium. Współpraca rozwinęła się także z Wydawnictwem Naukowym UAM, które przyjęło politykę otwartą i archiwizuje w repozytorium swoje publikacje (książki, czasopisma).

Repozytorium AMUR zostało wpisane do strategii rozwoju UAM. Tym samym zrozumienie korzyści umieszczania prac w repozytorium zdecydowanie wzrosło. Zaobserwowano coraz więcej naukowców rejestrujących się w repozytorium i deponujących swoje prace.

Faza trzecia rozpoczęła się w 2012r i można ją określić jako bardzo owocną współpracę między redakcją repozytorium a pracownikami naukowymi. Nastąpił ogromny wzrost liczby zarejestrowanych użytkowników repozytorium, tj. z 264 osób zarejestrowanych w 2011r. do 956 osób zarejestrowanych w maju 2013r. Redakcja AMUR odpowiada codziennie na wiele pytań np. dotyczących rejestracji w AMURze, deponowania prac, rejestracji czasopisma w repozytorium. Duże ożywienie nastąpiło wśród pracowników wydziałów humanistycznych i nauk społecznych (zob. Tabela 2). Pracownicy ci, zdali sobie sprawę jak ważnym narzędziem jest uczelniane repozytorium w upowszechnianiu własnego dorobku (z e-maila profesora Wydziału Anglistyki: „Zdarza się, że flagi krajów widoczne w statystykach nabierają kształtu personalnego - np. w Japonii, w zeszłym tygodniu ujawniła się osoba z Korei, która właśnie z AMUR pobierała moje artykuły. Te sympatyczne wydarzenia bardzo motywują mnie tak do pisania, jak i do udostępniania światu tego, co napisałem.”). Również młodzież, czyli doktoranci odkryli korzyści płynące z umieszczenia pracy w repozytorium uczelnianym (z e-maila doktorantki Wydziału Biologii: „Chciałam tylko

⁶ Polowanie na zasób, op. cit.

się pochwalić, że dzięki repozytorium moja praca z 2010 roku została zacytowana w artykule z czasopisma "Ticks and tick-borne diseases" i dzięki temu wskoczyłam na indeks H=1!:) gdyby nie repozytorium, to pewnie nikt nigdy by jej nie przeczytał.... „).

Zgodnie z postulatami niektórych wydziałów zorganizowano i przeprowadzono specjalne warsztaty dla naukowców, dzięki którym uczestnicy zdobyli umiejętności dotyczące deponowania prac a także wiedzę na temat aspektów prawnych autoarchiwizacji oraz podejmowania działań zmierzających do zwiększenia cytowalności swojego dorobku naukowego. Przeprowadzono także wiele szkoleń indywidualnych w tym zakresie.

I.p.	nazwa wydziału	liczba prac	liczba pobrań	średnia liczba pobrań
1.	Wydział Nauk Społecznych	367	35.210	95
2.	Wydział Neofilologii	218	17.527	80
3.	Wydział Historyczny	205	18.689	91
4.	Wydział Anglistyki	118	5.643	47
5.	Wydział Studiów Edukacyjnych	113	14.398	127
6.	Wydział Biologii	102	6.809	66
7.	Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa	100	15,175	151
8.	Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej	97	6.720	69
9.	Wydział Chemii	80	6.184	77
10.	Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych	60	3.343	55
11.	Wydział Prawa i Administracji	54	5.110	94
12.	Wydział Matematyki i Informatyki	47	3.501	74
13.	Wydział Fizyki	45	3.905	86
14.	Wydział Pedagogiczno-Artystyczny w Kaliszu	23	6.118	266
15.	Wydział Teologiczny	12	2.231	186

Tabela 2. Liczba prac zamieszczonych przez pracowników poszczególny wydziałów oraz liczba pobrań.

Funkcjonowanie i administracja oprogramowaniem DSpace - efekty upowszechniania dorobku naukowego uczelni

Po przeprowadzeniu licznych analiz repozytorium AMUR zostało zbudowane na podstawie oprogramowania DSpace, które jest najczęściej stosowane w repozytoriach na świecie. DSpace (<http://www.dspace.org/>) jest oprogramowaniem darmowym, stworzonym i nadzorowanym przez MIT oraz Hewlett Packard, jest ono elastyczne i łatwo konfigurowalne. Oprogramowanie w wersji 1.5.2. zostało

zainstalowane w pierwszym etapie testowym. Wprowadzono wówczas polskie tłumaczenie bazy, a także przygotowany odpowiedni layout platformy. Po przystosowaniu poszczególnych modułów do potrzeb wcześniej zaprojektowanych kolekcji, rozpoczęto testowanie prawidłowego funkcjonowania wszystkich parametrów DSpace. Po zakończeniu fazy testowej odbyło się oficjalne otwarcie repozytorium z udziałem władz uczelni. Amur został też zarejestrowany w światowych katalogach repozytoriów OpenDOAR⁷ oraz ROAR⁸.

Następnie rozpoczęto etap rozwoju, polegający na realizowaniu działań mających na celu zwiększenie widoczności archiwum. Dzięki zgodności oprogramowania z protokołem OAI-PMH (Open Archives Initiative-Protocol for Metadata Harvesting) oraz wykupieniu i zaimplementowaniu systemu do identyfikacji obiektów cyfrowych (handle system) materiały z repozytorium AMUR są bardzo szybko indeksowane przez naukowe wyszukiwarki np. BASE, Google Scholar, ScientificCommons. Warto dodać, że coraz większe znaczenie dla rozwoju polskiej nauki ma wyszukiwarka Google Scholar. Jeżeli bowiem naukowiec zadba o to, aby zdeponować swoje prace w repozytorium, to są one przez nią zindeksowane w ciągu kilku dni. Dzięki temu autor nie tylko zwiększa widoczność swoich prac, ale także może śledzić ich cytowania poprzez profil Google Scholar Citations, czy przez narzędzie Publish or Perish, które zostało uznane przez NCN przy ocenie grantów. Zadbano także o to, aby zasoby z repozytorium AMUR były widoczne i przeszukiwane przez inne światowe agregatory. Po odpowiedniej rejestracji oraz walidacji metadanych zasoby AMURa są widoczne np. w europejskim repozytorium DRIVER⁹, w Agregatorze CEON¹⁰ czy europejskim portalu dysertacji DART-Europe¹¹.

Dodatkowo, w repozytorium został zaimplementowany specjalny moduł statystyk opracowany przez Uniwersytet w Minho, dzięki któremu autor może śledzić liczby pobrań swoich prac, a redaktorzy mogą tworzyć rozmaite raporty dotyczące światowego zainteresowania zasobami archiwum.

Upgrade do wyższej, stabilnej wersji systemu DSpace 1.6.2. nastąpił w 2011r. Dodano także narzędzie umożliwiające udostępnianie obiektów

⁷ Zob. OpenDOAR: <http://www.opendoar.org/>

⁸ Zob. ROAR: <http://roar.eprints.org/>

⁹ Zob. DRIVER: <http://search.driver.research-infrastructures.eu/>

¹⁰ Zob. Agregator CEON: <http://agregator.ceon.pl/>

¹¹ Zob. DART-Europe: <http://www.dart-europe.eu/basic-search.php>

zamieszczonych w Amurze w popularnych portalach społecznościowych oraz zaimplementowano moduł licencji Creative Commons.

Warto również dodać, że dzięki podejmowaniu takich właśnie działań repozytorium AMUR znalazło się wśród 300 najlepszych repozytoriów na świecie w 2013 r. Według światowego rankingu przygotowywanego przez Najwyższą Radę Badań Naukowych w Madrycie - *The Ranking Web of World Repositories*¹², AMUR znajduje się na 274 pozycji. Od roku 2012 repozytorium awansowało aż o 211 miejsc.

¹² Zob. The Ranking Web of World Repositories: <http://repositories.webometrics.info/en/world?page=2>